

ADIBNING KONFLIKT YARATISH MAHORATI (Abduqayum Yo‘ldoshevning “Jadid” qissasi misolida)

Zumradxon Teshaboyeva,

Renessans ta’lim universiteti Xorijiy til va adabiyot kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yozuvchi Abduqayum Yo‘ldoshevning “Jadid” qissasida konflikt yaratish mahorati, kompozitsion qurilishi, ta’sirli syujeti, badiiy-g‘oyaviy yuki haqida so‘z boradi. Mazkur qissaning tag zamiriga singdirilgan mazmunlar va qahramonlar taqdiri haqida ham fikrlar berilgan.

Kalit so‘zlar: konflikt, qissa, xarakter, badiiy asar, syujet, kompozitsiya, g‘oya, qahramon.

Аннотация: В статье рассматривается мастерство создания конфликта, композиционная структура, впечатляющий сюжет, а также художественно-идеологическая значимость рассказа «Джадид» писателя Абдукаюма Юлдашева. Также высказываются мысли о главных темах этой истории и судьбах персонажей.

Ключевые слова: конфликт, история, персонаж, художественное произведение, сюжет, композиция, идея, герой.

Abstract: This article discusses the skill of creating conflict, compositional structure, impressive plot, and artistic and ideological load in the story "Jadid" by the writer Abdukayum Yuldoshev. The content embedded in the essence of this story and the fate of the characters are also discussed.

Keywords: conflict, story, character, work of art, plot, composition, idea, character.

KIRISH. “Insoniyat tarixidan ma’lumki, ezgulik bilan yovuzlik, go‘zallik bilan xunuklik, ozodlik bilan bosqinchilik, ma’rifat va jaholat, odob-ahloq va axloqsizlik kabi g‘oyalarning murosasiz kurashi dunyoqarashning tub mohiyatini tashkil etib kelgan. G‘oyalar esa ikki xilga: ilg‘or, taraqqiyparvar va jaholatga eltuvchi, qoloq g‘oyalarga bo‘linadi. Biri jamiyat taraqqiyotiga, insoniyat ma’naviy kamolotiga xizmat qilsa, ikkinchisi tanazzul tomon boshlaydi. Adabiyot mana shu kurashning ma’naviy-ruhoni, ijtimoiy asoslarini o‘zida mujassamlashtirishi, namoyon etishi bilan xarakterlanadi”[2:166]. Abduqayum Yo‘ldoshevning “Jadid” qissasi ham yuqoridagi fikrlarga to‘la mos keladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. “Jadid”[3:224] qissasida bosh qahramon – Ubaydulla Xo‘jayevning ruhiy holatini, kechinmalarini tasvirlash orqali muallif qahramon ichki konfliktini mahorat bilan ochib beradi. Qissada Lev Tolstoyi o‘qib qalbida “yomonlikka yomonlik bilan javob bermaslik” e’tiqodi shakllangan va qo‘shnisi Mixail

Yefremovning jamadonida ko‘rgan portlovchi moddalarning insonlar hayotiga zomin bo‘lishi mumkinligidan tashvishga tushgan qahramon ruhiyatidagi qarama-qarshilik ong oqimi tarzida jonli tasvirlanadi. Muallif qissaning boshidayoq Ubaydulla Xo‘jayevga Tolstoy qarashlari qay darajada ta‘sir qilganini xotini Yekaterina bilan bo‘lgan suhbatida orqali bayon qiladi. Bundan tashqari, Misha bilan suhbatda ham muallif uning “sendan tolstoychilikning hidi kelyapti” jumlasini orqali qahramonning buyuk adib g‘oyalariga muhabbati yuqori ekanligini bildiradi.

Adibning konflikt yaratishdagi mahorati shundaki, u bir konflikt ustiga ikkinchisini mahorat bilan quradi. Ikki qo‘shnining dastlabki suhbatidayoq anarxist Misha va jadid Ubaydulla Xo‘jayev qarashlaridagi ziddiyatlar bo‘y ko‘rsata boradi:

“Yigit bo‘sh kelmadi:

– To‘g‘ri-da. Yovuzlikka qarshi yovuzlik bilan javob bermaslik kerak.

– Bu senga o‘xshagan omi sartlar uchun atay o‘ylab chiqarilgan nazariya! – birdan g‘azablanib, dag‘dag‘aga o‘tdi Mixail. – Chunki senlar o‘ng yuzingga urgan odamga chap yuzlaringniyam tutib berasanlar, agar urmasa, “Uring meni!” deb tiz cho‘kib iltijo ham qilasanlar, urgan odamdan minnatdor bo‘lib, muborak qo‘llarini o‘pgancha ho‘ng-ho‘ng yig‘laysanlar ham!

Ubaydulla istehzo qilmaslikdan o‘zini tiyib turolmadi:

– Osiyoliklarga nisbatan muhabbatingiz bu qadar kuchli ekanligini bilmagan ekanman.

Misha “sen ham odammi” deganday Ubaydullaga mazaxomuz qaradi:

– Haqiqat shunaqa achchiq bo‘ladi, sart!” [3:229]

TAHLIL VA NATIJALAR. Qahramonlar o‘rtasidagi mavjud konflikt kuch va boshqaruv haqidagi suhbatda yanada kuchayadi. Adib Yefremovning Xo‘jayevga munosabatini tasvirlar ekan, anarxist xarakteridagi mensimaslik, kibr va vijdotsizlikni jadidning pok qalbi va vijdoniga qarama-qarshi qo‘yadi. Yefremov jamadoniga yashirgan portlovchi moddalar esa mavjud xarakterlararo konflikt qahramon ruhiyatiga ko‘chiradi. Endi Xo‘jayev anarxist bilan emas o‘zi bilan bahsga kirishadi. “Eng yomoni, eng og‘iri – ko‘z oldingda, yonginangda shunday qabohat yuz berayotganini, vahshiy xunrezlikka hozirlik ko‘rilayotganini bilib tursang va mana shu dahshat voqelikni bugun, ertaga yoki indinga, istagan mahal sodir etishi mumkin bo‘lgan mal‘unlardan birini tanisang, uning razil, g‘ayriinsoniy, tuban niyatlaridan voqif bo‘lsang... Shunda ham qo‘l qovushtirib, jarayonning gumroh kuzatuvchisi bo‘lib turishing joizmi yoinki nechukdir sa‘y-harakatlar ila buning oldini olmoqqa, yovuzlikka barham bermoqqa chog‘lanmog‘ing lozimmi... Unda Tolstoy boboning yovuzlikka qarshilik ko‘rsatmaslik g‘oyasiga amal qilmagan bo‘lmaymanmi? Ammo tarozining bir pallasida tirik jonlar hayoti turibdi-ku, inchunin, shunisi muhimroq, ahamiyatliroq emasmi...”[3:232].

Yuqoridagi qahramonning o‘ylari o‘quvchiga uning xarakterini yanada kengroq masshtabda ochib beradi, ruhiy holatini yanada yorqinlashtiradi. Ma‘naviy e‘tiqod va vijdon orasida qolgan qahramon allaqachon yakuniy qarorga – Mishaning manfur maqsadiga to‘siq bo‘lish qaroriga keladi. Ammo e‘tiqodi ta‘sirida ma‘naviy rahnamosiga maktub yo‘llaydi. Yozuvchi falokatning oqibatlarini anglagan jadidni Tolstoydan javob olganidan keyin ham

Mishaning qarshisiga chiqarmaydi. O‘quvchiga qiziq bo‘lgan yana bir jihat shuki, Yekaterina portlovchi moddalar ostida halok bo‘lganida ham Xo‘jayev aybdorning kimligini bilgani holda unga ro‘para bo‘lmaydi, gunohlarining hisobini so‘ramaydi. Shu o‘rinda adibning mahorati yana kitobxonni hayratga soladi. Sinchkov kitobxon mustamlaka yurtida tug‘ilgan va hali jadidchilik borasida ustozlar ta‘limiga muhtoj Xo‘jayevning bu o‘rindagi holatini to‘g‘ri anglaydi. Shu sababdan adib qahramonni qissaning keyingi o‘rinlarida Abduvohob qori, Munavvar qori singari jadidchilikning buyuk namoyondalari bilan uchrashtiradi. Abduvohid qorining so‘zlari qahramonni vatanga qaytish fikrini qat‘iylashtirsa, Munavvar qorining nutqlari uning keyingi faoliyatidagi qat‘iyatni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Jadid ustozlari suhbatlaridan xulosa chiqargach, yurtga qaytgan qahramon ruhiyatida evrilishlar paydo bo‘ladi. Endi u muhit bilan to‘g‘ridan to‘g‘ri konfliktga kirishadi. Yo‘qsil kimsalar himoyachisi sifatida taniladi, kambag‘al aholining haqqi uchun yuqori lavozimdagi rus amaldorlari bilan ham bahsga kirishadi. Ko‘p hollarda ustun ham keladi. Buni Ko‘lankaning Rossiya maxfiy siyosiy politsiyasi Turkiston rayon muhofaza bo‘limiga yozgan hisobot hatida ham ko‘rish mumkin. Ayniqsa, rus amaldori Tevkelevga qaratilgan gaplarda qissa boshidagi “sart” Ubaydulla bilan o‘zligini to‘la anglagan jadid Ubaydullaxo‘ja o‘rtasidagi tafovut yaqqol namoyon bo‘ladi:

“Tevkelev luqma tashladi:

– Vahima qilmang, Xo‘jayev. To‘rtta bebosh ko‘chaga chiqqani bilan Imperator hazratlarining farmoni bekor qilinavermaydi.

Xo‘jayev unga tik qaradi:

– Bular siz aytganday beboshlar guruhi emas, janob Tevkelev.

– Kim unda? – savol berishini qo‘ymadi Tevkelev.

– Xalq!”[3:273].

XULOSA. Qissada yozuvchi ilk o‘zbek advokati Ubaydulla Xo‘jayev obrazini tarixiy faktlar va badiiy to‘qima yordamida gavdalandiradi. Saratovdagi yosh advokatning millatparvar jadid ziyolisi bo‘lib yetishishini ijtimoiy omillar bilan bog‘lab tushuntirishga harakat qiladi. Xarakterning o‘sib borishida konflikt bilan ustalik bilan foydalanadi. Shu sababdan kitobxon ko‘z o‘ngida gavdalanayotgan ma‘rifatparvar shaxs siymosi o‘quvchida hech qanday savol uyg‘otmaydi, uning ichki kechinmalariga hayrihohlik uyg‘otadi. Bu ham adibga xos mahorat qirralaridandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Қаҳрамонов Қ. Адабий танқид: янгилашиш жараёnlари. – Тошкент, 2009.
<https://www.e-adabiyot.uz/maqola/>
2. Абдуқаюм Йўлдош. Шараф йўли. Биографик роман, қисса. – Тошкент: Sahnhof, 2023.